

Kalevalaiset optatiivimme

Heikki Leskinen

Optatiivin eli 2. imperatiivin *-ko, -kö* -tunnusta käytetään nykysuomessa kuten tunnettua vain yks. ja mon. 3. persoonassa, passiivissa sekä kielto-muodoissa; vanhassa runokielessä tavataan lisäksi yks. 2. persoonan optatiivia. — Suunnilleen tällainen on jo v. 1733 ilmestyneen Pärttyli Vhaëlin kieliopin (*Grammatica Fennica*) käsitys optatiivimme distribuutiosta, ja siihen näyttävät yhtyvän myös viime vuosisadan alkupuoliskon johtavat grammatikkomme Reinhold v. Becker (*Finsk grammatik* 1824) ja Kustaa Renvall (*Finsk språklära* 1840). Kokonaan toisenlaisen kuvan suomen kielen optatiivista antavat kuitenkin 1800-luvun puolivälissä Fabian Collan ja G. E. Eurén: heidän kielioppiensa (*Finsk språklära I. Formläran* 1847; *Finsk språklära* 1849) mukaan optatiivi (= Collanin rogatiivi) on kuten imperatiivikin itsenäinen modus, jolla on peräti kuusi persoonamuotoa sekä aktiivissa että passiivissa.

Ei varmaan ollut pelkkä sattuma, että optatiivin yhtäkkinen kukoistus osui Kalevalan (1835, 1849) ja Kantelettaren (1840) ilmestymisen aikoihin. Mistään muusta lähteestähän kieliopintekijät eivät tuolloin olisi voineet näin mullistavia ajatuksia saadakaan. Ratkaiseva lienee silti ollut Elias Lönnrotin välitön vaikutus: hänen tiedetään jo v:n 1844 vaiheilla antaneen kaikki kieliopilliset muistiinpanonsa Collanille (Krohn, *Suomalaisen kirjallisuuden vaiheet* s. 313) ja myöhemmin korjanneen tämän kieliopin käsikirjoituksen (Anttila, *Elias Lönnrot I s. 379*). Lönnrotin oma usko itsenäisen, kuusipersonaisen optatiivin faktisuuteen käy ilmi paitsi hänen suomen kieliopin luonnoksestaan (ks. Mehiläinen marraskuu 1837) myös Vanhan Kalevalan esipuheesta, jossa hän väittää mm. (s. XXII): »Semmoisia sanoja, kun *otto'oni, otto'os, otto'o, (otto'ohon, ottuohon), otto'ome, otto'ote, otto'ot, (otto'ohot, ottuohot)*; *tulloni, tultos, tulko, tulkome, tulkote, tulkohot* kuullaan niin äännettävänsä eli *ottaoni, ottaos* j.n.e., vaan toisessa siassa näyttää sana olevan sanottaissa: *ottakohon, ottakaame, ottakaate* j.n.e.» Mikäli tämä lyhyt tiedonanto todellakin pitää paikkansa, on kansanomaisessa runokielessämme tuolloin kukkinut perin korea optatiivifloora, josta Kalevalan ja Kantelettaren luojan on ollut mukava poimia tarkoituksiinsa sopivimmat yksilöt. Lönnrotin luettelema esimerkistö herättää kuitenkin joukon selvitystä kaipaavia kysymyksiä: a) mitä eri tyypejä

Kalevalan ja Kantelettaren optatiivit, varsinkin 1. ja 2. persoonan muodot, edustavat, b) ovatko ne kaikki kansanrunojen kielen mukaisia, c) mitkä ovat kunkin Kalevalassa tai Kantelettaessa esiintyvän muodon vastineet alkuperäisissä runoissa,¹ d) millä tavoin ja missä määrin Lönnrot on vaikuttanut teostensa optatiivien ulkoasuun ja yleisyyteen.

1. Yks. 1. persoonan optatiiveja ei ole Kalevalan kummassakaan laitoksessa. Sen sijaan Kantelettaren runossa Jaakosen nainen esiintyy säepari *Muuttukoni jos monesti, Kaatukoni jos kahesti* (III 25: 222, 223), johon tosiaan näyttää sisältyvän kaksi sekä muodoltaan että merkitykseltään yks. 1. persoonan optatiiviksi katsottavaa asua. Tätä säeparia ei kuitenkaan tavata Lönnrotin v. 1837 Mehiläisessä julkaisemassa samannimisessä runossa (I₂: 1057), eikä sillä ole vastinetta runon kansanomaisissa toisinoissaakaan (I₁ 551—572; vrt. myös II₂ liite III 31); lähinnä sitä muistuttaa molemmille päälähteille yhteinen säe *Tulkohon(pa) jos kahesti* (I₂ 157: 183; I₁ 558: 69, Lönnrot, Latvajärvi 1834). Sen paikalle Lönnrot on Kantelettaren versioon sijoittanut laajahkon lisäyksen, johon myös edellä mainitut optatiivit kuuluvat. Nähtävästi jonkinlainen loogisuuden tavoittelu on houkuttellut hänet konstruoimaan keinotekoiset yks. 1. persoonan muodot alkuperäisen yks. 3. persoonan sijaan (vrt. *Sinä muutut. — Muuttukoni!*). Aidoissa kansanrunoissa niitä ei havaitakseni ole käytetty kertaakaan.

2. Yks. 2. persoonan optatiivimuotoja on niin Kalevalassa kuin Kantelettaressakin erittäin runsaasti. Seuraavassa Vanhan Kalevalan aineisto: a) *käyös* (7: 402, 10: 262, 11: 267, 11: 276, 19: 266), *naios* (18: 29), *saaos* (10: 297, 19: 265), *tuovos* (19: 229, 26: 456, 27: 270), *vieös* (15: 289, 15: 290); b) *ajellos* (11: 56, 13: 384), *ellös* (6: 23, 6: 60, 7: 269, 15: 214, 15: 284, 15: 298, 15: 327 jne.), *kalkutellos* (8: 171), *koitellos* (10: 245), *käännätellös* (24: 296), *laellos* (14: 283), *luistaellos* (4: 279), *luskaellos* (19: 307), *mennös* (10: 346, 11: 346, 25: 168), *pannos* (1: 11, 7: 379, 15: 293), *reutoellos* (26: 474), *reutuellos* (13: 383), *seivästellös* (24: 294), *siellös* (24: 297), *soitellos* (7: 347), *suoritellos* (19: 228), *tapellos* (19: 306), *telkytellös* (24: 313), *tienaellos* (10: 34), *uiskennellos* (11: 63), *vaellos* (15: 258), *veellös* (11: 55, 14: 284), *vitsastellos* (24: 295); c) *juossos* (4: 289), *lähkös* (5: 85, 24: 13), *läkkös* (21: 22), *noskos* (5: 99); d) *haihaos* (28: 111) *keittäös* (25: 195), *kokeos* (19: 264), *liikkuos* (4: 278), *liittäös* (4: 738), *luikkaos* (28: 109), *muutaos* (po. *muuttaos*; 10: 239), *valaos* (19: 367, 29: 22), *vetäös* (7: 380, 26: 473), *visko'os* (26: 483); e) (supistumaverbit) *arvaos* (po. *avaos*;

¹ Optatiiveja sisältävien säkeiden alkuperän selvittelyssä olen Kalevalan osalta nojautunut Väinö Kaukosen teoksiin Vanhan Kalevalan kokoonpano I-II ja Elias Lönnrotin Kalevalan toinen painos (Helsinki 1939, 1945; 1956).

31: 87), *avaos* (7: 525, 31: 78); f) (refleksiiviverbit) *levetös* (11: 45), *upotos* (11: 50), *vetäitös* (11: 51). Erilaisia optatiiveja on VK:ssa 47.

Vanhan Kalevalan yks. 2. p:n optatiiveja on varsin pitkälle yhdenmukaisesti. Esim. vahva-asteinen tunnus on soinnillisen konsonantin jäljessä muuttettu heikkoasteiseksi, ja vokaaliyhtymistä *a-o* ja *ä-ö* kehittyneet diftongit on johdonmukaisesti palautettu ennalleen: *soitelkos* > *soitellos* (7: 347); *liittyös* > *liittäös* (4: 378), *muuttuos* > *muuttaos* (10: 239), *valuos* > *valaos* (19: 367). Vertailu alkuperäislähteisiin paljastaa enemmänkin: useimmat optatiivimuodot ovat vailla tarkkaa vastinetta, ja suuri osa niistä sisältyy Lönnrotin omatekoisiin säkeisiin. Ainakin seuraavissa tapauksissa on optatiivi sijoitettu toisen muodon paikalle: 1: 11 *pannos* < *panemma*, *pankame*, 5: 85 *lähkös* < *läkkä*, 5: 99 *noskos* < *nouse*, 8: 171 *kalkutellos* < *kalkutteli*, 10: 34 *tienaellos* < *tienaeli*, 10: 245 *koitellos* < *koittelet*, 10: 297 *saaos* < *otah*, 10: 346 *mennös* < *mene*, 11: 51 *vetäitös* < *vaipunet*, 11: 267, 11: 276 *mennös* < *menes*, *käyppäs*, 13: 383 *reutuellos* < *reutuikkaa*, 13: 384 *ajellos* < *ajele*, 15: 289, 290 *vieös* < *vieköo[tes]*, 15: 293 *pannos* < *vieköo[tes]*, *viekä*, 19: 228 *suoritellos* < *suorittele*, 19: 229 *tuovos* < *tule*, 19: 266 *käyös* < *käy sie*, *käyppä*, 19: 306 *tapellos* < *tapelkaaⁿ¹*, 21: 22 *läkkös* < *läkkäm*, *läkkääm*, 24: 13 *lähkös* < *lähes*, 24: 294 *seivästellos* < *seivästelen*, 24: 297 *siellös* < *sitelen*, 26: 473 *vetäös* < *vetääpi*, *vettä*, 26: 483 *visko'os* < *viskaa*, 27: 270 *tuovos* < *tuo*. Muutoksia on yhteensä 26; lisäksi kieltosana *elä*, *älä* on usein vaihdettu *ellös*-asuun. Täsmällisiä vastineita ei myöskään ole refleksiivimuodoilla *upotos* ja *vetäitös* (11: 50, 51). Lönnrotin kokonaan itse sepittämässä säkeissä tavataan seuraavat (14) yks. 2. p:n optatiivit: 7: 379 *pannos*, 7: 380 *vetäös*, 11: 56 *ajellos*, 11: 63 *ajellos*, 11: 63 *uiksennellos*, 14: 283 *laellos*, 14: 284 *veellös*, 15: 258 *vaellos*, 18: 29 *naios*, 19: 265 *saaos*, 24: 295 *vitsastellos*, 24: 296 *kännätellös*, 25: 125 *keittäös*, 26: 474 *reutoellos*, 29: 22 *valaos*. Mahdollisesti tähän ryhmään kuuluvat vielä 4: 278 *liikkuos*, 4: 279 *luistaellos*, 4: 289 *juossoos*, 28: 111 *haihaos*.

Uudessa Kalevalassa on kaikkiaan 43 erilaista yks. 2. p:n optatiivia; määrä on siis hieman pienempi kuin VK:ssa. Molemmille lähteille yhteisiä muotoja on 20: a) *käyös* (18: 486, 18: 500, 23: 118, 32: 307), *naios* (5: 236), *saaos* (17: 462, 32: 332), *tu'oos* (20: 223, 32: 117; VK *tuovos*), *vieös* (24: 129, 24: 130); b) *ellös* (9: 144, 11: 69, 11: 249, 11: 261, 12: 44, 12: 67, 12: 189 jne. yht. 45 kertaa), *koitellos* (17: 379), *luistaellos* (9: 356), *mennös* (17: 371), *reutaellos* (48: 348; VK *reutoellos* ja *reutuellos*), *soitellos* (14: 69), *tienaellos* (17: 34), *uiksennellos* (18: 94; VK *uiksennellos*); c) *juoskos* (9: 370; VK *juossoos*); d) *haihaos* (46: 142), *keittäös* (45: 299), *liikkuos* (9: 355), *luikkaos* (46: 141), *vetäös* (48: 347); e) *avaos* (14: 307). Myös pääosa (18 muotoa) UK:n muusta aineistosta edustaa samoja tyyppisiä; refleksiiviverbien optatiivit on kuitenkin UK:sta kokonaan poistettu: a) *lu'oos* (43: 171), *lyö'ös* (6: 157), *syö'ös* (32: 401); b) *lasketellos* (21: 70), *lippaellos* (6: 158), *remmätellös* (20: 570), *talutellos* (21: 76), *tullos*

(5: 137), *valmistellos* (15: 204); c) *paratkos* (9: 477), *tehkös* (19: 123, 45: 346); d) *astuos* (23: 308, 32: 360), *juottaos* (21: 83), *kaataos* (45: 16), *kukkuos* (2: 369, 23: 287), *ottaos* (21: 69), *sito'os* (21: 99), *sukios* (21: 107). Ainoallakaan näistä ei ole alkuperäisissä runoissa esikuvaa, ts. joka ikisen optatiivin on Lönnrot itse muodostanut. — Vanhalle Kalevalalle tyyppiltäänkin vieraita ovat seuraavat viisi vahva-asteista, -si-loppuista asua: *elkösä, kaotkosi, kuolkosipa, pankosi, viekösä*. Lähempää tarkasteltuina myös ne osoittautuvat Lönnrotin luomiksi: *elkösä*: UK 34: 56 *Elkösä sinä ikänä*; vrt. Kant. III: 2: 124 *Elköhän sinä ikänä*, VK 15: 214 *Ellös sie sinä ikänä*, I₃: 1680: 1 *Elkööte sinä ikänä* (Lönnrot, Latvajärvi 1834).

kaotkosi: UK 33: 258 *Kaotkosi, kun kaonnet*; vrt. seur. ja I₂: 1004: 17 *Kalmassa katonehella* (Cajan, Uhtua 1836).

kuolkosipa: UK 33: 257 *Kun on kuollet, kuolkosipa*; vrt. I₂: 1003: 13 *Kuolkah, kuolko maamoseni* (Lönnrot, Uhtua 1834).

pankosi: UK 21: 103 *Pankosi vävyn orolle* < VKL 14: 127 *Kantoote v. o.*; vrt. VII₂: 2809: 96 *Pankovi vävyn hevolle* (Sirelius, Suistamo 1847).

viekösä: UK 21: 75 *Viekösä vävyn oronen* < VKL 14: 105 *Viekötes v. o.*; vrt. I₃: 1577: 37 *Viekäättes v[ävyyn] o.* (Lönnrot, Vuokkiniemi 1833), I₃: 1583: 29 *Vie sie v. o.* (id., Vuoninen 1834).

Kantelettaren optatiivit (21) eivät tyyppiltään juuri eroa Kalevalassa vallitsevista: a) *käyös* (II: 339), *naios* (I: 88), *tuvos* (I: 78), *vieös* (II: 174); b) *ellös* (I: 18, 72, 88, 89, 133, 134, 150, 153, 162 jne.), *kihlaellos* (I: 88), *kohotellos* (II: 335), *kuletellos* (II: 174), *opastellos* (I: 55), *pauhaellos* (II: 134), *souatellos* (II: 134), *tullos* (II: 141), *varustellos* (II: 335); c) *tehkös* (II: 46); d) *etsiös* (II: 337), *jauhaos* (II: 134), *rikkoos* (I: 204), *syttyös* (II: 87), *visko'os* (II: 351); supistuma- ja refleksiiviverbeistä ei Kantelettaressa ole esimerkkejä. Ainoat poikkeukset tavataan III osan runossa Inkerin sulhot (= Inkerin virsi): *Ottakos uros parempi, Elkösä pahempatani, Elkösä parempatani* (III: 9: 15—17). Vahva-asteisuus on ominaista myös tämän runon sääksmäkeläisille originaalitoisinnoille: IX₁: 78: 13, 14 *Ottakos uros parempi, Elkösä pahempatani* (Gottlund 1824), IX₁: 82 ja 86: 14 *Elkössä p.* (id.), IX₁: 90: 13, 15 *Ottakoos uroo parempi, Älkösä pahempatani* (Lönnrot 1831), IX₁: 97: 14, 15 *Ottakas [!] uros p., Älkössä p.* (Blåfield ja Varelius 1846), IX₁: 103: 15 *Älkös p.* (Borenius 1879), IX₁: 119: 14 *Älkös sä p.* (id.). Kantelettaren asu *Elkösä* koostunee — niin kuin Boreniuksen jälkimmäinen muistiinpano osoittaa — optatiivista ja persoonapronominista (*älkös + sä*).

Vaikka Lönnrot onkin runsaasti viljellyt yks. 2. p:n optatiiveja, hän ei ole turvautunut aivan tuulesta temmattuihin asuihin, vaan kaikille Kalevalan ja Kantelettaren optatiivien päätyypeille voidaan osoittaa kansankielinen, lähinnä karjalainen vastine. Seuraavat esimerkit on poimittu Lönnrotin ennen Vanhan Kalevalan ilmestymistä tallentamista runoista:

a) *Tuoos leipää leppiesti* (I₃:1684 : 43; Vuokkiniemi 1833), *Viitsikölle kynnet viiös* (I₄:1126:16; Uhtua 1835); b) *Männös kukkona kujoon* (I₄:495:58; Akonlahti 1832), *Ellös ollo milleskänä* (I₁:170:91; Latvajärvi 1834), *Rammat ratsahin ajellos* (I₃:1551:9; Uhtua 1834), *Ter[äksistä] tellitellös* (I₁:79 a:364; Vuonniinen 1833), *vieraalle liehatellos* (I₂:815:49; Lonkka 1834); c) *Tekkos alta terveeks* (I₄:1716:15; Lonkka 1834); d) *Viittios emännän v[ilja]*, — —, *Katsoos emänni[än] karja* (I₄:1421:17, 24; Uhtua 1834), *Etsiös etempääki*, — —, *Vesien poikki vetäös* (I₄:1110:31, 33; Vuonniinen 1833); e) *Tapoos [!] sa taskukirves* (I₁:281:50; Kellovaara 1835), *Avaos parahin aitta* (I₁:233:59; Uhtua 1834), *Avaos parahin arkku* (I₁:217:8; Latvajärvi 1834); f) *Niin sie lentoh levitö* (I₁:469:27; Latvajärvi 1834).

Harvalukuisten epä-äännelaillisesti vahva-asteisten muotojen (*elkös, ottakos* yms.) malli on saatu — niin kuin edeltä jo on käynyt ilmi — Suomen puolelta kerätystä runoista; ks. myös Leskinen, Suomi 115:2 s. 70—73. Sen sijaan yks. 2. p:n optatiivien -si-loppuisuus (*kuolkosi* tms.) on kansankielelle vierasta.

3. Mon. 1. persoonan optatiiveja on Vanhassa Kalevalassa vain kuusi kappaletta. Ne kaikki näyttävät syntyneen Lönnrotin omasta kynästä:

ennättäöme: VK 26:270 *Ennättäöme etemmä*; säe esiintyy ensi kerran RVL:ssa (XIII:186). Se lienee Lönnrotin muodostama; malleina käytetyissä säkeissä ei ole lainkaan käskymuotoja, esim. Kantele III s. 10, 11 *Etäämmäksi ennätettiin*.

laatiome: VK 12:264 *Laatiome pieni pirtti*; NKV 44 lis. *Laatikaamme* — —; alkuperäisessä kansanrunossa I₃:1497:56 *Laatikam[e]* — — (Lönnrot, Akonlahti 1832).

läkkööme: VK 21:4 *Läkkööme Pohjolahan*. Lönnrotin muodostama; ei vastinetta muissa lähteissä.

ratkoome: VK 19:248 *Kesärauhat ratkoome*. Alkuperäisessä kansanrunossa indikatiivi: I₄:1397:118 *Kesä rauhat ratkoamma* (Lönnrot, Latvajärvi 1834).

Kuitenkin Berner on v. 1872 merkinnyt samasta kylästä säkeen *Kesä rauhat rapsakko(om)ma* (I₄:1399:8).

salvoome: VK 12:260 *Salvoome piilopirtti*, Kk I *Salvoamme* — —. NKV 44 lis. *Salvakamme piilopirtti*. Säe on Lönnrotin muodostama; mallisäkeissä esiintyy mon. 2. p: n imperatiivi, esim. I₃:1514:9 *Salv[oates] piilo p[irtti]* (Lönnrot, Vuokkiniemi 1834) ja I₃:1513:17 *Salvoates piilo-pirtin* (Lönnrot, Vuokkiniemi; ei vuosilukua).

vetäöme: VK 26:271 *Vetäöme vettä vielä*. Säe on Lönnrotin muodostama. Mallisäkeet eivät sisällä käskymuotoja, esim. FR 3:94 *Weittihinpa wettä wiellä* (SKVR VI liite III).

Kalevalan toisesta laitoksesta Lönnrot on poistanut miltei kaikki mon. 1. p:n optatiivit. Jäljelle hän on jättänyt ainoastaan muodon *laatiomme*, joka esiintyy säkeessä 19:477 *Laatiomme piilopirtti* (vrt. VK 12:264 *Laatiome pieni pirtti*).

Kantelettaressa on kaksi mon. 1. p:n optatiivimuotoa: *kukkuome* ja *laulaome*. Ne kuuluvat runon Meistä kasvavi kananen (II:4) viidesti toistuvaan säepariin *Kukkuome me käköset, Laulaome me latoset*, jota ei ole Alku-Kantelettaressa. Se tavataan ensi kerran Alku-Kantelettaren lisäyksenä asussa *Kukkuome me käköset, laulakame* [!] *me latoset* (AKL I: 4; vastaava runo on kuitenkin I: 10). Lönnrotin keräämistä runoista en ole sille löytänyt vastinetta. Lähinnä sitä muistuttaa Europaeuksen v. 1847 Uudeltakirkolta tavoittama säepari *Kukkuome myö käkös[et], Lauloame myö lat* — — (XIII₁: 1720: 1). Samaa runoa edustaa myös Rytkösen v. 1895 Liperistä merkitsemä *Kukkuemme käköset, Lauloemme lautoset* (VII₂: 1561: 1), mutta se lienee vain Kantelettaressa opitun jakson turmeltu-ma. Näiden selittämisestä ks. Leskinen, mts. 80. — Kantelettaren kahdesta mon. 1. p:n optatiivista on siis ainakin toinen (*laulaome*) Lönnrotin tekoa, ja toisenkin faktisuus jää kyseenalaiseksi.

Alkuperäisissä kansanrunoissa mon. 1. p:n optatiiveiksi tulkittavat muodot ovat perin harvinaisia. Luotettavan tuntuksia esimerkkejä olen saanut vain neljästä eri muistiinpanosta, jotka kaikki edustavat karjalaismurteita: Akon-lahti *Katselkommas kalpojamme, Mitelkomma mieckojamme*, — —, *Ruvelkommas tap-pelohon* (I₂: 728: 156, 157, 164; Topelius 1820), Latvajärvi *Kesä rauhat rapsak-ko[om]ma* (I₄: 1399: 7; Berner 1872), Repola, Lentiera *Tekkömäs tervehys* (II: 841: 22; Karttunen 1897), Suojärvi *Kaivakkommas hauta syvä* (VII₂: 1106: 15; Relander 1888).

4. Mon. 2. persoonan optatiivien määrä on Vanhassa Kalevalassa viisi-toista, siis tuntuvasti suurempi kuin mon. 1. p:n vastaavien muotojen. Kuitenkin vain osa niistä on aitoja.

a) Vahva-asteiset (pleonastiset):

elkööte: VK 20: 162 *Elkööte lapsen lapsi*, RVL X 111, 112 *Elkööte nykyinen nuori, Elkööte l. l.*; vrt. I₁: 520: 31 *Eläkää t. l.* (Lönnrot, Akonlahti 1832), I₁: 521: 8 *Elköö* (yks. 3. p.) *l. l.* (id., 1834). Kuitenkin esim. I₃: 1619: 34 *Elkööte meidän kanoa* (id., Vuokkiniemi 1833), missä on kysymys mon. 2. p:n muodosta.

kuulkootes: VK 28: 125 *Kuulkootes tätä kumua*; ei varhaisemmissa lähteissä. Vrt. XII₂: 6549: 1 *Kuulkoppas t. k.* (Lönnrot, Suomussalmi 1834), I₄: 1253 *Kuulkoas t. kumoa* (id., Lonkka 1834).

viekööte: VK 14: 76 *Viekööte väyn oronen*, RV VIII: 249 ja NKV 103 *Viekääte v. o.*; vrt. I₃: 1577: 37 *Viekäättes v. o.* (Lönnrot, Vuokkiniemi 1833). Lönnrot on siis vaihtanut alkuperäisen imperatiivin optatiiviksi; sen hän on voinut saada esim. säkeestä I₃: 1619: 36 *Viekööte m[eiän] kano^ra¹* (id., Vuokkiniemi 1833).

b) Heikkoasteiset:

apattootes: VK 14: 71 *Apattootes väyn oronen*, samoin RV VIII: 255, NKV 109; vrt. I₃: 1577: 42 *Apatattes väv[yn] o.* (Lönnrot, Vuokkiniemi 1833), kui-

- tenkin esim. I₃: 1590: 26 *Apattoote v. o.* (id., Uhtua 1835). Muoto voi siis hyvinkin olla kansanrunon mukainen.
- istuttoote*: VK 14: 150 *Istuttoote meidän vävyä*, NKV: 131 *Issuttoote m. v.*; vrt. I₃: 1577: 61 *Istuttos m. v.* (Lönnr., Vuokkiniemi 1833), I₃: 1588: 42 *Issuttootes m. v.*, (id., Uhtua 1834), I₃: 1590: 36 *Istuttoote vävy stolahan* (id., Uhtua 1835). Muoto vaikuttaa aidolta.
- juottootes*: VK 14: 64 *Juottootes vävyn oronen*, samoin RV VIII: 244 ja NKV 97; vrt. I₃: 1577: 33 *Juottottes v. o.* (Lönnrot, Vuokkiniemi 1833), I₃: 1588: 28 *Juottoot v. o.* (id., Uhtua 1834). Muoto on lähellä kansanrunon asua.
- otto'ote*: VK 28: 153 *Ovi kiinni otto'ote*, ei aikaisemmissa lähteissä. Vrt. XII₂: 6481: 195 *O. k. ottoate* (1. imper.; Topelius, Suomussalmi 1829) Lönnrot näyttää vaihtaneen imperatiivin optatiiviksi.
- ottootes*: VK 14: 52 *Ottootes vävyn oronen*, samoin jo RV VIII: 234 ja NKV: 90. Säkeellä ei ole tarkkaa vastinetta kansanrunoissa; vrt. kuitenkin I₃: 1577: 21 ja I₃: 1590: 8 *Asettoote vävyn oronen* (Lönnrot, Vuokkiniemi 1836 ja Uhtua 1835).
- pitööte*: VK 28: 155 *Ovi avoinna pitööte*; optatiivi on Lönnrotin muodoste, joka ei esiinny aikaisemmissa lähteissä. Vrt. XII₂: 6481: 197 *Ovi avoinna piteäte* (1. imperatiivi; Topelius, Suomussalmi 1829).
- saattoote*: VK 22: 181 *Tahi saattoote takasin*. Säkeellä ei ole vastinetta kansanrunoissa, ts. se on kokonaan Lönnrotin muodostama.
- sitootes*: VK 14: 81 *Sitootes vävyn oronen*, samoin RV VIII: 252 ja NKV 106; vrt. I₃: 1577: 39 *Sitootes v. o.* (Lönnrot, Vuokkiniemi 1833).
- tempoote*: VK 14: 157 *Tempoote tervaksella*, RV VIII: 263 *Tempoote tervaksilla*, samoin NKV 138; vrt. I₃: 1577: 70 *Temmakkat[e] tervaksilla* (Lönnrot, Vuokkiniemi 1833) ja I₃: 1588: 46 *Tempoates tervaks[ella]*, joissa molemmissa on käytetty 1. imperatiivia.
- upottoote*: VK 22: 180 *Aalloille upottoote*, sama RV XI: 391. Lönnrotin muodostama säe, jolla ei kansanrunoissa ole vastinetta.
- varo'ote*: VK 28: 233 *Varo'ote vaimo rukat* (po. *raukat*); ei esiinny varhaisemmissa lähteissä. Vrt. I₄: 1251: 32 *Varokaatte vaimo rukat* (Lönnrot, Lonkka 1834), I₄: 1253 a: 54 *Varotkoos, vaimo parat* (id.). Heikkoasteinen optatiivi on josta tapauksessa Lönnrotin muodostama.
- viskoote*: VK 22: 179 *Niin vetehen viskoote*, RV XI: 390 *N. v. visko'ote*. Lönnrotin lisäämä säe, jolla ei ole kansanrunoissa vastinetta.

Vanhan Kalevalan viidentoista mon. 2. p:n optatiivin joukossa näyttää olevan peräti kymmenen sellaista, joiden paikalla esiintyy alkuperäisessä kansanrunossa imperatiivimuoto tai joilla ei ole runokielessä minkäänlaista vastinetta (*elkööte*, *otto'ote*, *ottootes*, *pitööte*, *saattoote*, *tempoote*, *upottoote*, *varo'ote*, *viekööte*, *viskoote*). Optatiivien määrä on siis Lönnrotin ansiosta kasvanut kolminkertaiseksi.

Uuteen Kalevalaan Lönnrot on kelpuuttanut kymmenen erilaista mon. 2. p:n optatiivia. Vain neljä niistä esiintyy Vanhasta Kalevalasta sellaisenaan siirrettyissä säkeissä. Niihinkin Lönnrot on tehnyt muutamia pieniä muutoksia, mm. poistanut pleonastisen pitkän vokaalin, palauttanut *a-o*-yhtymän ja vaihtanut yksinäis-*t*:llisen persoonapäätteen geminaatalliseen (*-tte*): VK 28: 125 *kuulkootes* > UK 46: 155 *kuulkottes*, VK 22: 180 *upottoote* > UK 40: 328 *upottaotte*, VK 28: 233 *varo'ote* > UK 46: 257 *varo'otte*, VK 22: 179 *viskoote* > UK 40: 327 *visko'otte*. — Muut kuusi mon. 2. p:n optatiivia ovat seuraavat:

a) Vahva-asteiset

elkötte: UK 36: 351 *Elkötte etinen kansa*; vrt. VK 9: 579 *Elkätte e. k.*, Kant. III: 15: 152 *Elkätte, etiset sulhot*. — Lönnrot näyttää muuttaneen imperatiivin optatiiviksi.

kuulkottenpa: UK 22: 396 ja 25: 416 *Kuulkottenpa kuin sanelen*; vrt. Kant. II: 129:3 *Kuulepas, kun sanelen*, II: 270: 4 *Kuulestamma k. s.*, VII₂: 2663: 34 *Kuule'pas k[uin]* s. (Lönnrot, Ilomantsi 1838). Optatiivi on peräisin Lönnrotilta.

viekötte: UK 40: 329 *Tahi viekötte takaisin*; vrt. VK 22: 181 *Tahi saattoote takasin*; Molemmat optatiivit ovat Lönnrotin muodostamia.

b) Heikkoasteiset:

katso'ote: UK 32: 91 *Katso'ote karjoani*; vrt. VK 19: 153 *Käy sä karja katsomassa*, I₄: 1534: 6 *Käyppä karja katsomahan* (Castrén, Uhtua 1839). Optatiivi on Lönnrotin käsialaa.

saattaotte: UK 40: 330 *Soitto tuonne saattaotte*; vrt. VK 22: 181 *Tahi saattoote takasin*. Molemmat säkeet ovat Lönnrotin muodostamia.

viitsiöte: UK 32: 92 *Viitsiöte viljoani*; vrt. VK 19: 154 *Viitsimäss' emännän vilja*, I₄: 1421: 17 *Viittios e. v.* (Lönnrot, Uhtua 1834). Optatiivi on Lönnrotin tekoa.

Kaikki kuusi optatiivimuotoa voidaan siis viedä Lönnrotin tiliin.

Kantelettaressa on vain yksi mon. 2. persoonan optatiivimuoto: *kylpeöte*. Se sisältyy Neitsyt Maarian virren kahdesti toistuvaan säepariin *Kun heponen hengännevi, Niinp' on siinä kylpeöte* (III: 6: 157 ja 195), joka puuttuu Alku-Kantelettaresta. Vasta sen käsikirjoituksen lisäyksissä tavataan asut *Niinp' on siinä kylpekeä* ja *Niinp' on siinä kylpeötte* (AKL III: 18: 119, 123). Kun näillä kömpelöillä säkeillä ei ole aidoissa kansanrunoissa minkäänlaista vastinetta, ne lienevät kokonaisuudessaan Lönnrotin sepittämiä.

Mon. 2. persoonan optatiivista on alkuperäisissä runomuistiinpanoissa suhteellisen vähän esimerkkejä. Lisäksi ne ovat ominaisia vain määrärunojen toisinoille; ns. Vävyin virressä niitä tavataan kaikkein eniten. Kuitenkin optatiivien rinnalla käytetään aina myös 1. imperatiivin muotoja. — Optatiivien kirjoitusasut ovat erityisesti vienalaisalueelta tallennetuissa runoissa ongelmallisia. Niissä nimittäin esiintyy yleisesti diftongiutumaton *-oo-*, *-öö-* (*juottoote, keittäöte, sitoote, tuokoo* jne.), mikä kuten tunnettua on karjalan äänne-

järjestelmän vastaista. Mikäli runonkerääjät ovat merkintätavallaan todellakin tarkoittaneet pitkää vokaalia, jonka runomitta tietenkin on voinut jakaa kahtia (*sito'ote*), kansanrunojen kieli edustaa ainakin tässä tapauksessa nykykieltä huomattavasti vanhempaa kehitysvaihetta. — Seuraavassa SKVR:sta havaitsemani mon. 2. p:n optatiivimuodot:

a) Vahva-asteiset. Uhtua *Pankoo vävyn oronen* (I₃: 1590: 23, Lönnrot 1835), Vuokkiniemi *Tuokoo tulta tuohisella* (I₃: 1577: 69, id. 1833), *Elkööte meiän kanoa*, —, *Viekööte meiän kanoa* (I₃: 1619: 34, 36, id.), *Salvakotes [!] piilo-pirtti* (I₃: 1515: 81, Borenius 1871), Suomussalmi, Kuivajärvi *Tuokotes vävy tupah* (I₃: 1570: 31, Hannikainen 1877; samassa runossa myös *Tuokaapas*, *Tuokovate* jne.). Suomussalmi *Kuulkoppas tätä kumua* (XII₂: 6549: 1, Lönnrot 1834). Repola *Elgyö mejjän kanoja*, —, *viegyö mejjän kanoa* (II: 507: 25; Karttunen 1897), *Viegyö vävöin oroni* (II: 493: 32, Borenius 1877; samassa runossa *Tuogua*, *Lazettelgua*, *Piehtaroigua*, *Issutelgua* jne.), Pläkkäjä *Potkitkuodes tuonne nuotta* (II: 702: 64, Berner 1872), Kiimasvaara *Lasetelguo vävön oro*, —, *Juotelguo v. o.*, —, *Tuogo vävö tubah*, —, *Issutelguo vävöstäni* (II: 490: 25, 32, 40, 63, Karttunen 1897; näiden lisäksi myös *Viegeä*, *Sidogoa [!] Apatelgoa*), Suulaansaari *Piehtaroiguo vävö'n oro*, —, *Juotelguode v[ävöi]n oro* (II: 488: 53, 63, Borenius 1877; tavallisesti tässä kuitenkin *Apatelgoa*, *Issutelgoa*, *temmelgöä* jne.). — Genetz mainitsee mon. 2. p:n optatiivista esimerkit *tuoguo* 'tuokaa' ja *šüögüö* 'syökää' (TVKK s. 214), mutta hän jättää ilmoittamatta, ovatko ne peräisin runo- vai proosakielestä.

b) Heikkoasteiset. Uhtua *Keittöote kululla kuulla* (I₂: 834: 32, Lönnrot 1835), *Juotoot v[ävyn]n oronen*, —, *Apat[t]ootes v. o.* (I₃: 1588: 28, 36, id. 1834; samassa runossa kuitenkin useimmiten *Tuokoa*, *Issuttoates* jne.), *Asettoote vävyn oronen*, —, *Lasettoote v. o.*, —, *Sitoote v. o.*, —, *Apattoote v. o.*, —, *Istuttoote vävy stolahan* (I₃: 1590: 8, 12, 24, 26, 36, id. 1835), Tšiksa *Juottoote väv[yn] or[onen]* (I₃: 1592: 4, Europaeus 1846). Vuokkiniemi *Asettoote vävyn oronen*, —, *Juotottes v. o.*, —, *Viekäättes v. o.* —, *Sitootes v. o.*, —, *Apatattes v. o.*, —, *Temmakkate tervaksilla* (I₃: 1577: 21, 33, 37, 39, 42, 70, Lönnrot 1833). Suomussalmi, Kuivajärvi *Sitootes vävyn oroni*, —, *Apattoot v. o.*, —, *Kantoote kaksivartisella* (I₃: 1570: 25, 28, 60, Hannikainen 1877; samassa runossa myös *Juottoates* yms.). Lupasalmi *Antoote sia tsupulle* (II: 194: 86, Europaeus 1845). Rukajärvi, Kiimasjärvi *Juottoote v[ävyn] o[roinen]* (I₃: 1563: 35, id. 1845; samassa myös *Viekäate*, *Pankaate* yms.). Ilomantsi *Juottoote vävyn heponen* (VII₂: 2869: 26, Ahlqvist 1846). — Ainoa vokaalisuhteiltaan »Uuden Kalevalan kielen» mukainen tieto sisältyy Europaeuksen 1846 merkitsemään ilomantsilaiseen säkeeseen *Kantao[te] kant[eloni]* (VII₁: 618: 15).

Kalevalan ja Kantelettaren 1. ja 2. persoonan optatiivimuotojen jäljittämisen tulokset voidaan tiivistää seuraaviin pääkohtiin: a) Yks. 1. p:n optatiivit ovat ilmeisesti täysin keinotekoisia. b) Mon. 1. p:n optatiivien mallina

Lönnrot näyttää käyttäneen mon. 2. p:n vastaavia muotoja; aidoissa kansanrunoissa on mon. 1. p:sta vain pari luotettavan tuntuista esimerkkiä. c) Mon. 2. p:n optatiivejakin on alkuperäislähteissä niukasti; niiden määrän Lönnrot on lisännyt moninkertaiseksi, mutta varsinaisesti uusia optatiivityyppejä hän ei ole keksinyt. d) Vaikka yks. 2. p:n optatiivit ovat kansanrunojen kielessä suhteellisen yleisiä, Lönnrot on huikeasti kasvattanut niiden lukua; lisäksi hän on Uuteen Kalevalaan luonut epäperäisen optatiivityypin *elkösi, kuolkosi*.

Tieteellisessä kirjallisuudessamme on Kalevalaa ja Kanteletarta käytetty täysiarvoisina materiaalilähteinä: juuri niiden perusteella ovat kielioipintekijät muodostaneet käsityksensä suomen kielen optatiivista, ja juuri niistä ovat äänne- ja muotohistorioitsijat poimineet optatiiviesimerkkinsä. Tosin jo Eurén poisti Suomalaisesta kielioipistaan (1852) optatiivin yks. 1. persoonan ja Genetz liitti sittemmin (Suomen kielen äänne- ja muoto-oppi ynnä runousoppi, 1881, s. 52) imperatiivin ja optatiivin jälleen yhdeksi muotosarjaksi, mutta muilta osin kieliooppiemme esitykset suomen kielen optatiivista seuraavat yhä Lönnrotin ja Collanin viitoittamia linjoja. Esim. Setälän (§ 124) ja Penttilän (§ 189) kieliooppi pitävät normaaleina mm. sellaisia optatiivimuotoja kuin *saakosi, saakomme, saakotte* jne. Lisäksi niissä esitellään runokielelle ominaisiksi heikkoasteiset asut *laatiomme, katso'o(t)te, kylpeötte, viitsiö(t)te, saattaotte, upottaotte, visko'otte* (kolme viimeksi mainittua vain Penttilällä), jotka kaikki sattuvat olemaan Lönnrotin konstruoimia ja siis vailla tarkkaa kansanomaista vastinetta. Onnettomasti Setälä on myös tärkeimpiin äänne- ja muoto-opillisiin tutkimuksiinsa valinnut Kalevalasta ja Kantelettaresta joukon Lönnrotin sepitteitä: TuM s. 123 *kuolkosi, kaotkösi*; *ibid.* ja YÄH s. 65 *kukkuome, laulaome, heittäöte*. Merkillisin on kuitenkin Setälän kielioipissa painoksesta toiseen säilynyt lause »— — 2:sen imperatiivin 1:stä ja 2:sta persoonaa proosakielessä nykyään harvoin käytetään». Sen mukaanhan 1. ja 2. p:n optatiivit olisivat siis jossain vaiheessa onnistuneet tunkeutumaan proosakieleenkin. Tämä tieto tuskin pitää paikkaansa, eikä sitä havaitakseni ole missään muualla esitettykään. Siitä huolimatta vasta Setälän kielioopin viimeksi ilmestyneessä, Matti Sadeniemen korjaamassa laitoksessa todetaan 1. ja 2. p:n optatiivit kansanrunojen kielestä saaduiksi. Niiden todelliset lähteet ovat Kalevala ja Kanteletar, joiden kautta nämä poikkeukselliset muodot levisivät joksikin aikaa jopa taiderrunouteemme (ks. Nieminen, Suomi IV: 14₁ s. 57—59). Ilman Lönnrotin apua ne olisivat varmaan jääneet vain kielihistorioitsijoita kiinnostaviksi rareeteiksi.

Über die Optative im Kalevala und Kanteletar

Heikki Leskinen

Verfasser sucht in seinem Artikel zu klären, was für Entsprechungen die im Kalevala und Kanteletar auftretenden Optativformen der 1. und 2. Person in der ursprünglichen Volksdichtung hatten. Aufgrund der Zeilenvergleiche sieht es so aus, als seien alle Optative der 1. Sg. künstlich und auch die Formen der 1. Pl. in der Hauptsache von Lönnrot konstruiert. Dagegen haben die Optative der 2. Sg. und Pl. verschiedenen Typs in der volkstümlichen Liedersprache echte Vorbilder; Lönnrot hat allerdings auch deren Anzahl durch eigene Bildungen stark erhöht. Obgleich die Optative im Kalevala und

Kanteletar zum grossen Teil unecht sind, hat man sie in sprachwissenschaftlichen Untersuchungen allgemein als Belege angeführt. Besonders nachteilig war das dann, wenn man auf dieser Grundlage laut- und formgeschichtliche Schlussfolgerungen gezogen hat; s. z. B. Setälä, TuM S. 123 und YAH S. 65, wo viele der wichtigsten Beispiele (*kuolkosi, kaokosi, kukkuome, laulaome, heittäöle*) von Lönnrot erfunden sind. Irreführend oder zumindest veraltet sind auch die normativen Optativverzeichnisse der meisten finnischen Grammatiken (z. B. Penttilä § 189 und Setälä § 124).